

DOMAGOJ VIDOVIĆ

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb
dvidovic@ihj.hr

ILIJA VUKOTIĆ

Potok Lukačev 70, Zupci, ME-85000 Bar
ilijavukotic@hotmail.com

LESIK GOVORA SELA ZUPCI

U ovome se radu obrađuje leksik govora sela Zupci kod Bara u Crnoj Gori. Zubački govor pripada zetsko-južnosandžačkomu dijalektu štokavskoga narječja. Leksik je zubačkoga govora vrlo slojevit, što je dijelom uvjetovano povijesnim okolnostima. Istodobno su u njemu ušćuvani slavenski arhaizmi, što se može objasniti izdvojenošću naselja i visokim udjelom starosjedilaca među stanovnicima Zubaca. U mjesnome je govoru zabilježeno tridesetak dalmatoromanizama te slavenski arhaizmi (npr. *crèv(l)ja* ‘cipela’, *dubràva* ‘hrastova šuma’, *vijem* ‘znam’ i *vètko* ‘staro’), a od adstratnih je slojeva najzastupljeniji turski.

1. Uvod

U hrvatskoj se jezikoslovnoj literaturi kao najistočnije područje u kojemu autohtono stanovništvo govori (i) hrvatskim jezikom na istočnoj jadranskoj obali obično navodi Boka kotorska, no Hrvati su autohtono stanovništvo i u gradu Baru s okolicom. Barsko se područje dijeli na tri potpodručja: Spič (primorski pojas između Paštrovića i grada Bara), Šestani (danas uglavnom iseljeno zaobalno područje između Crmnice i Krajine omeđeno Rumijom i Skadarskim jezerom) i grad Bar s užom okolicom. U svim trima potpodručjima hrvatski je jezik bio i uglavnom još jest materinskim idiomom barem dijela autohtonoga stanovništva. Selo Zupci, leksik čijega se govora obrađuje u ovome radu, smješteno devet kilometara sjeverno od Bara, pripada trećemu potpodručju.

Na području je Zubaca, u blizini današnjega manastira Ribnjak, tijekom vladavine Jelene Anžujске u XIII. stoljeću podignuta katolička crkva svetoga

Ivana Krstitelja. Srušena je u potresu 1667., a njezini se temelji i danas nalaze uza spomenuti manastir (Bošković 1962: 150; Marković 2014: 810, 811). Osim arheoloških ostataka posredno na postojanje naselja na području današnjih Zubaca prije prve povijesne ojkonomske potvrde upućuje spomen Baranina Jurka Vlkotića¹ iz 1388. i Miloša Zupca² iz 1426. Prva dosad poznata povijesna potvrda ojkonomima Zupci potječe iz 1443. kad je zabilježen lik *Subsi* zapisan talijanskim slovopisom (Bošković 1962: 165). Godine 1571. Zupci su s Barom potpali pod osmanlijsku vlast tijekom koje je starosjedilačko stanovništvo bilo progonjeno (godine 1649. pred barskim su gradskim zidinama Osmanlije pogubili 79 katolika s barskoga područja). U katoličku su crkvu svetoga Nikole, koja se spominje u povijesnim vrelima od 1637., prenesene mnoge slike iz barskih katoličkih crkava kako ne bi bile uništene (Marković 2014: 410). Osmanlijska su osvajanja nepovratno izmijenila vjerski sastav dotad većinski katoličkoga barskog područja,³ a Zupci su ostali jednom od rijetkih oaza s katoličkom većinom na užemu barskom gradskom i prigradskom području. Po biskupskim izvješćima u Zupcima je 1610. godine živjelo 60 katoličkih obitelji, 1637. godine bilo je 200 katolika i 15 pravoslavaca, a 1651. godine 60 katoličkih obitelji. U izvješću se iz 1697. spominju i ostatci crkve svetoga Mihovila te se iznosi podatak da Zupce nastanjuje 316 katolika (Marković 2006: 361, 362, 376). Osmanlijski progoni izazvali su česta iseljavanja Zupčana prema Dalmaciji (među današnjim Arbanasima predaju o podrijetlu iz Zubaca čuvaju rodovi Jelenković i Perović, a u Zadar su se iselili i Žmirići), Istri (u Puli i okolici godine 1673. spominje se Vuk Zubac; Krivokapić i Perošević 2016: 468) i Italiji (opširnije u Čoralić 2006). S druge strane, Zupčani su se iseljavali i u Carigrad, u kojemu su neki od njih ponijeli naslov hrvat-baše (tal. *Capo – Croato dei Latini Zupzali*; Mandić 1972: 307). Godine 1857. s Ribnjaka je izmještena crkva svetoga Ivana Krstitelja i premještena na današnje mjesto, a na Ribnjaku je uspostavom Kneževine Crne Gore, kojoj su Zupci pripali (za razliku od susjednoga Spiča, koji je došao u sastav Austro-Ugarske), izgrađen manastir svetoga Vasilija Ostroškoga posvećen 1879. Dio je mjesnoga stanovništva tom prigodom ustupio svoje zemljište za izgradnju manastira. Zupčani su sudjelovali

¹ Prezime je Vukotić jedno od brojnijih i prepoznatljivijih zubačkih prezimena, a slogotvorni se *l* u povijesnoj antroponimiji Bara s okolicom bilježi još u XV. stoljeću (usp. Marković 2006: 174).

² Mjesni su etnici *Zūbec* (N. mn. *Zūpci*) i *Zūpkinja*, a ktetik *zūbečki*. U članku smo se služili standardnojezičnim likom Zupčanin kako bi se ojkonomski lik *Zūpci* razlikovao od homonimnoga muškoga etnika u množini.

³ U Baru i neposrednoj okolici 1610. zabilježeno je 66 katoličkih zdanja. Savo Marković (2014: 787–830) u svojim je istraživanjima zabilježio 58 katoličkih sakralnih objekata s pouzdano utvrđenim te još desetak s neutvrđenim titularima. Istodobno u gradu nije pouzdano utvrđen nijedan srednjovjekovni pravoslavni sakralni objekt iako je pravoslavaca u određenome broju na užemu barskome području sigurno bilo. Danas nekoć većinski katolici čine tek 5,51 % stanovništva grada Bara te 7,24 % stanovništva Općine Bar.

u političkome životu crnogorske kneževine (1878. – 1910.) i kraljevine (1910. – 1918.) kao zastupnici u crnogorskoj skupštini, a za Kraljevine Jugoslavije (u okviru koje su se od 1929. Zupci nalazili unutar Zetske banovine) također su sudjelovali u političkome životu. Bilo ih je, među ostalim, i među članovima Hrvatske seljačke stranke te različitih udruga s hrvatskim predznakom poput Hrvatskoga radiše. Usto, jedini je uhićeni hrvatski proljećar iz Crne Gore, Ivo Vicković (1924. – 2012.), rođen u Zupcima, što svjedoči o uključenosti Zupčana u hrvatski politički i kulturni život višestoljetnoj izdvojenosti od vlastitih sunarodnjaka i matične države unatoč te potvrđuje njihovu pripadnost (i) hrvatskomu jezičnom prostoru, što dosad nije bilo poznato u hrvatskoj dijalektološkoj literaturi. Ujedno treba napomenuti kako su župe Zupci i Bar⁴ najistočnije katoličke župe u Crnoj Gori u kojima je bogoslužni jezik hrvatski te su povijesne i suvremene inačice hrvatskoga standardnog jezika u velikoj mjeri bile idiomom nadgradnje ponajprije kad je riječ o kulturnome i vjerskome leksiku. U ovome se radu iznosi dio leksičke građe koju je godinama prikupljao Ilija Vukotić.⁵ Ona je sabrana gotovo u posljednjemu trenutku jer se broj stanovnika u Zupcima, najistočnijemu naselju s katoličkom većinom u užemu barskome području,⁶ u posljednjih sedamdesetak godina trostruko smanjio (godine 1948. Zupci su imali 362, godine 2011. samo 136 stanovnika, a broj se stanovnika u svakome međupopisnome razdoblju smanjivao).

2. Neke značajke zubačkoga govora

Iako zubački govor nije samostalno opisan, različite se njegove značajke iznose u hrvatskoj, crnogorskoj i srpskoj dijalektološkoj literaturi još od konca XIX. stoljeća. Pojedine fonološke podatke o zubačkome govoru prvi je iznio još Ivan Broz 1893. u radu *Zamjena poluglasnima u barskome govoru*. Godine 1969. u iscrpnoj studiji *Mrkovički dijalekt* Luka Vujović obrađuje i zubački govor unutar poglavlja *Kratko poređenje mrkovičkog dijalekta s govorom Zubaca, Tuđemila*

⁴ U Baru je uz hrvatski bogoslužni jezik i albanski, ali izrazitoj većini barskih katolika albanski jezik nije materinski. Iako su Zupci samostalna župa, bogoslužje danas obavljaju svećenici iz Bara.

⁵ Ilija Vukotić prikupio je oko 1500 riječi. Domagoj Vidović uz pomoć je Ilije Vukotića obavio dva kraća istraživanja tijekom studenoga 2018. i prosinca 2019. Terenska su istraživanja privremeno obustavljena zbog epidemije bolesti COVID-19, no obrada je prikupljene leksičke građe nastavljena na daljinu. Ilija Vukotić ujedno izdaje časopis *Zupci times* (dosad je objavljen 121 broj) pisan zubačkim govorom, čime neizmjereno doprinosi očuvanju mjesnoga idioma. Na svesrdnoj stručnoj pomoći ovom prigodom zahvaljujemo Mati Kapoviću.

⁶ Od 136 stanovnika Zubaca godine 2011. bila su 103 (75,74 %) katolika i 30 (22,06 %) pravoslavaca (<https://www.monstat.org/cg/page.php?id=536&pageid=148>; pristupljeno 5. siječnja 2022.). Vrlo se mali broj Zupčana danas izjašnjava Hrvatima iz vrlo složenih razloga koji se ovdje neće razlagati jer bi zahtijevali zasebnu sociološku studiju (o tome više u Mrduljaš 2021. i <https://www.matica.hr/hr/346/hrvati-u-baru-ostaci-ostataka-21024/>; pristupljeno 17. veljače 2022.).

i *Spiča* (Vujović 1969: 357–363), a iz Vujovićeve studije Miloš Okuka (Okuka 2008: 190) preuzima ogledni primjer zubačkoga govora. Zubački govor pripada zetsko-južnosandžačkome⁷ štokavskom dijalektu (usp. Lisac 2003: 129, 130), a u različitim se potpodjelama svrstava u barski tip (po podjeli Boškovića i Malec-koga; Čirgić 2011: 68), donjozetski pojas zetsko-gornjopolimskoga dijalekta (po podjeli Mitra Peškana; Čirgić 2011: 69), cetinjsko-barski poddijalekt (Okuka 2008: 183) i barsko-mrkojevičku granu jugoistočnoga dijalekta (Čirgić 2011: 72). Zubački je govor dvonaglasan te se tek u najnovije vrijeme i razmjerno rijetko u njemu ostvaruju i dva novoštokavska naglaska.

Budući da temeljit dijalektološki opis nadilazi okvire ovoga rada, iznijet ćemo neke jezične značajke razvidne iz prikupljene leksičke građe. Zajedničko je dijelu bokeljskih i barskih govora barem djelomično očuvanje poluglasa (Broz 1893: 65; Čirgić 2013: 192; Lisac 2003: 122; Okuka 2008: 171), glas *ʒ* kao zvučni parnjak glasu *c* u romanskim (npr. *bronzîn, zînzula*) i turskim (npr. *bizîn, zanât*) posuđenicama⁹ (usp. i Petrović 1981: 525) te u temeljnome slavenskom leksiku (npr. *ʒvòno* ‘zvono’ i *ʒûbi* ‘zubi’), gubljenje dijela prednaglasnih i zanaglasnih dužina¹⁰ (npr. *lupëž, vëdim, zûbečki*). Provedba treće jotacije (npr. *baždëť, dëlat, izljëst, lečëť, međëť*, a trećom su jotacijom nastali i fonemi *ś* i *ź*¹¹) zajednička je većini govora zetsko-južnosandžačkoga dijalekta štokavskoga narječja, ali i istočnohercegovačkim govorima od istočnoga dijela Neretvanske krajine do sjeverozapadnoga dijela Boke i zapadnih dijelova Crne Gore. Iz prikupljene je građe razvidno da se suglasnik *h* zamjenjuje s *v* (npr. *gräv* ‘vrsta graha, slanetak’, *löpüv* ‘lopuh’, *oräv* ‘orah’) i *k* (*krük* ‘kruh’, *trbük* ‘trbuh’) ili otpada (*aljîne* ‘posteljina’, *gređta* ‘grehota’, *zâdua* ‘zaduha’). Slivenik *dž* ne pojavljuje se samo u turcizmima, nego i u romanizmima (*damidžâna*) te u slavenskim riječima na mjestu *ž* (npr. *džeräv* ‘žerava’; usp. psl. *žeravъ*). Ujedno smo zabilježili pojavu anticipacije palatalnoga elementa u primjeru *sûjmam* ‘sumnjam’¹² te obezvučiva-

⁷ U suvremenoj srpskoj dijalektološkoj literaturi prevladava naziv zetsko-raški dijalekt (usp. Okuka 2008: 170). Opširan presjek različitih tipova razredbe crnogorskih govora donosi Adnan Čirgić (2011: 51–92).

⁸ Navedeni apelativ Đuro Daničić dovodi u vezu s turskim apelativom *büz* ‘koza’ (ERHSJ I: 165).

⁹ U Zažablju i u Popovu taj glas bilježimo u romanizmima i temeljnim slavenskim riječima (npr. *bronzîn*, ali i *zôra*; Vidović 2014: 38). Slično je na dubrovačkome području te diljem Crne Gore.

¹⁰ Upravo gubljenje prednaglasnih i zanaglasnih dužina u barskim i nekim bokeljskim govorima Čirgić (2011: 66) izdvaja kao njihovu osobitost koja ih izdvaja od ostalih govora u Crnoj Gori.

¹¹ Npr. *šenöpad* ‘mjesto u sjeni’, *šëra* ‘voda od oprane vune’, *šëta* ‘sjeta’, *izëst* ‘izjesti’, *köžt* ‘kozji’. Glas se *ś* pojavljuje i u riječima mletačkoga postanja kao što je *sôra* (usp. *šjora* ‘gospođa’).

¹² Pojava je, osim u kajkavskome narječju (Lončarić 1996: 92–94), u kojemu je uobičajena, zabilježena i u štokavskim istočnohercegovačkim govorima u Zažablju i Popovu (Vidović 2009: 291).

nje završnoga suglasnika (npr. *brijèk*, *mûš*).¹³

Tijekom istraživanja potvrdili smo očuvanost poluglasa u primjerima *kăt* ‘kad’, *tăd* ‘tad’ i *dănăs* ‘danas’. Još Luka Vujović (1969: 357) navodi kako poluglas najčešće prelazi u *e^a*, s tim da se taj vokal u zubačkome govoru najčešće ostvaruje kao *e* (što smo potvrdili i tijekom našega istraživanja, npr. *čtvrtek* ‘četvrtak’, *dăn*¹⁴ ‘dan’; *jăzbec* ‘jazavac’, *ogěnj* ‘vatra’, *petěk* ‘petak’, *Zűbec*), na što je upućivao već Broz (1893: 66). U Zupcima Vujović (1969: 359) ujedno bilježi i promjenu *lj > j* (npr. *zěmja*, *semjět* ‘samljet’; tijekom istraživanja potvrdili smo lik *zdrăje*). U leksičkoj građi zabilježili smo i primjere hiperijekavizama (npr. *kupjěna* ‘kupina’). Rijetko su zabilježeni i ikavizmi, npr. *vrřca* ‘vreća’ i *obđidovat* ‘objedovati’.¹⁵ Česta je pojava ispadanja samoglasnika *o* (npr. *zabrăjit* ‘zaboraviti’), redukcija samoglasnika *i* nakon promjene *-avi/-ovi- > -ai/-oi-* (npr. *crka'ca* ‘crkavica’, *ďăko'* ‘đaci’, *křpa'ca* ‘pljusak’, *lăsta'ca* ‘lastavica’ *mra'ca* ‘mrv’ (< **mravica*)) te pojednostavnjivanje suglasničkih skupova (npr. *bănjak* ‘badnjak’, *lăka* ‘dlaka’). U nekim je primjerima ušćuvan skup *-čr-* (npr. *čřv*, *učřvljăt*).

U Zupcima smo ujedno zabilježili tvorbu futura II. od svršenoga prezenta glagola *biti* i infinitiva (npr. *ăko būdēm/bűdem odīt*), inače raširenu u južnočakavskim govorima (usp. Menac-Mihalić 1989: 90) i hrvatskim štokavskim ikavskim, (i)jekavskim i ikavskim govorima od Makarskoga primorja i Neretvanske krajine do istočne Hercegovine i Konavala te razmjerno nedavno zabilježenu u Boki kotorskoj (usp. Vidović 2019: 186).

3. Opći pogled u leksik zubačkoga govora

Bogatu je, raznoliku i iz romanističke perspektive izrazito vrijednu leksičku građu s barskoga područja bilježio Petar Skok u različitim romanističkim i etimološkim studijama. Žarko Muljačić (1985–1990) dio je svojih studija posvetio labeatskomu dalmatoromanskom idiomu, kojim se govorilo na barskome području, a mjesne je dalmatskoromanske prežitke na širem barskome području Savo Marković (2006: 15–34) izložio u studiji *Dalmatski jezik: antibarejski dalmatoromanski idiom* unutar monografije *Studia Antibarensia*. Suvremenim su se leksikom barskih govora bavili Dejan J. Ivović¹⁶ (rad *Italijanizmi u govornom jeziku Bara i okoline* nastao je 70-ih godina prošloga stoljeća, a objavljen 2013.), Borislav Stojović (u radu *Narodni govori u Baru – starobarski, zubački i*

¹³ Ta je pojava vrlo raširena i u Začablju i Popovu, područjima rasprostiranja istočnohercegovačkoga dijalekta (Vidović 2009: 291).

¹⁴ Još je Broz (1893: 68) uočio kako je naglašeni *e* kao odraz poluglasa uvijek kratak.

¹⁵ Ikavizmi su na barskome području zabilježeni i u povijesnoj toponimiji (npr. toponim *Billatrava* u Šušanjku 1443.; Bošković 1962: 163).

¹⁶ Ivović (2013: 200) izrijekom navodi da je građu prikupio i iz Zubaca.

šušanjski govori iz 2011. ističe se razlučivanje lokalizama po naseljima) i Vlado Lukšić (u knjizi *Rasuti đerdan spičanski – Miljevci i Zankovići* iz 2019. donesen je i kraći mjesni rječnik).¹⁷

Leksik je zubačkoga govora veoma raznolik, što je odrazom izvanjezičnih okolnosti. Tako su obilno potvrđeni prežitci supstratnoga romanskog sloja posljedica ranih slavensko-romanskih doticaja, tj. blizine Bara u kojemu se antibarejski dijalekt dalmatoromanskoga jezika, sudeći po povijesnim vrelima, održao barem do konca XIV. stoljeća (Marković 2006: 32). Njegov je utjecaj razvidan u toponimima *Sutôрман* ‘sveti Roman’ i *Vrsûta* ‘vrh + sut-’ koji sadržavaju odraze dalmatoromanskoga pridjeva *sut-* ‘svet’ te upućuju na mjesta ranoga pokrštavanja (Šimunović 2005: 123). Dalmatoromanskoga postanja je i etnonim *Žudïo* (< *JUDEĽĽU). Uz dalmatoromanske prežitke koji su se odrazili diljem jadranske obale i njezina zaobalja (npr. *klăcina*, *măreč*, *mûrva*, *pěča*, *polăča*, *prăska*, *pûle*, *skrînja*, *strănj*), nahodimo i neke osobite za južnojadransko područje (npr. *dikëla*, *kăča*, *kîmak*, *morăč*, *mrčëla*, *pîpun*, *Rusâlje*), neke dosad zabilježene uglavnom na bokeljskome, paštrovičkome, crmničkome i barskome području (npr. *bistijêrnja*, *stânbor*) i neke prostorno ograničene isključivo na barsko područje (npr. *čârma*). Likovi *ântiperka*, *křblo*, *kumîn*, *pănjaga* i *putijêra* dosad su zabilježeni isključivo u Zupcima, ali su izrazno slični apelativi zabilježeni na širem području (*natiperka*, *krb(lj)a*, *komîn*, *panjega*, *putijer*).¹⁸ Lik je *žmûlj* osim u Zupcima zabilježen samo u Lici, a dalmatoromanizam *kiljăn* potvrđen je dosad isključivo u Crnoj Gori (Tešić 2016: 139). Vjerojatno je dalmatoromanskoga postanja i apelativ *čomîga* ‘kvruga’, koji Petar Skok (ERHSJ I: 265) bilježi i u nedalekoj Budvi, a možda i *bûol* ‘rupa u tlu za odvod vode’ (usp. *b(uv)ol* < *vallicum* ‘opkop’; ERHSJ I: 185).

Adstratni romanski sloj odrazom je ponajprije gotovo dugotrajne mletačke vlasti (neprekidno 1443. – 1571.) te u manjoj mjeri utjecaja talijanskoga jezika kao službenoga jezika u obližnjemu Spiču (1878. – 1918.) i znatnoga prisustva Talijana tijekom gradnje željeznice i izgradnje barske luke početkom XX. stoljeća. Pritom su zanimljivi apelativi *tênda* kojim se u Zupcima označuje odrina, te *srdëla*, koji osim vrste ribe, označuje i vrstu cvijeća. Osim talijanskoga (uglavnom mletačkoga) adstratnoga romanskoga sloja zabilježeni su mogući vlaški prežitci poput stočarskoga naziva *cîngara* ‘zvonce na stoci’ (usp. ERHSJ I: 354).

Albanski je adstratni sloj također prisutan od srednjovjekovlja te se ponajprije razaznaje iz antroponimije susjednih područja. Naime, u obližnjim su Šestanima u XV. stoljeću zabilježena albanska imena kao što su *Gjergj* (*Juraj*), *Gjon* (*Ivan*),

¹⁷ Kako članke nisu pisali jezikoslovci, primjeri nisu naglašeni i tumačenja su podložna preispitivanju.

¹⁸ Primjeri su zabilježeni i u novoštokavskim i staroštokavskim govorima, pa su primjeri nenaglašeni.

Leka (Aleksandar) i *Pal (Pavao)*, koja su, budući da je riječ o dvojezičnome slavensko-albanskom području, nosili i Slaveni, pa je 1485. zapisan *Gjergj Ra-dojev*. U Baru se albanska imena pojavljuju od XIV. stoljeća, ali im je udio bio zanemariv do osmanlijskoga zaposjednuća grada 1571. U XVII. stoljeću u Baru je udio albanskih imena iznosio 8,49 % (Marković 2014: 837). U Zupcima nije zabilježena znatnija albanska prisutnost, pa su i albanski leksički prežitci razmjerno rijetki. Albanske prežitke nalazimo i u antroponimiji, npr. *Gabëlj* ‘Rom’ (usp. alb. *Gabel*). Moguće je da su posredništvom albanskoga jezika u zubački leksik ušli i neki turcizmi.

Očekivano je od adstratnih slojeva, zbog trostoljetne osmanlijske vladavine (1571. – 1878.), najzastupljeniji turski. Pritom se izdvajaju apelativi *kàldrma*, koji u Zupcima označuje terasu te *pūšt*, koji u Zupcima istodobno označuje i homoseksualca i ženskara.

Rubno su potvrđeni i posve recentni hungarizmi i germanizmi.

Vrlo su često u usporednoj uporabi posuđenice iz različitih jezika, npr. *pīpun* i *bostān* ‘dinja’ (dalmatoromanizam i turcizam), *bāfne* i *zolūfi* ‘zalisci’ (venecijanizam i turcizam), *rumetīn* i *kolombōc* ‘kukuruz’ (venecijanizam i albanizam), *jamogūz* i *gāljuf* ‘proždrljivac’ (slavenski apelativ i venecijanizam) te *ūlje* i *zejtīn* ‘ulje’ (slavenski apelativ i turcizam).

U zubačkome su govoru ujedno ušćuvani različiti slavenski arhaizmi, npr. *crēv(l)ja* ‘cipela’, *dubrāva* ‘hrastova šuma’, *lūžica* ‘žlica’, *pētār* ‘potkrovlje’, *sijēr* ‘siv’, *větko* ‘staro’ i *zabīo* ‘pasište’, glagoli *đēlat* ‘raditi, izraživati’ (usp. *djelati*), *rānīti* ‘čuvati, spremiti’ (usp. *hraniti*), *slimīti* ‘spustiti, skinuti’ te glagolski oblici *grēdem* ‘idem’, *ījem* ‘jedem’ i *vījem* ‘znam’ (navedeni su glagoli i glagolski oblici prezenta potvrđeni u djelima hrvatskih dubrovačkih književnika). Ujedno su ušćuvane slavenske riječi koje su hrvatskome standardnom jeziku i mnogim govorima uglavnom zamijenjene posuđenicama, npr. *cijēn* ‘jeftin’, *klīnac* ‘čavao’, *lupēž* ‘lopov’ i *špāg* ‘džep’. Apelativ *cklō* ‘staklo’ svojstven je dubrovačkome području i Boki kotorskoj, a *brijēme* ‘vrijeme’ dubrovačkomu području te cjelokupnoj današnjoj Crnoj Gori. Oba su apelativa obilno potvrđena u djelima starije hrvatske književnosti. U mjesnim su govorima potvrđeni apelativi *jūva* i *krūk* (G. jd. *krūka*), mjesni odrazi apelativa *juha* i *kruh* kojima se hrvatski govori u primorskim dijelovima Crne Gore od Herceg-Novoga do Bara razlikuju od crnogorskih i srpskih. Među arhaične crte mjesnih govora ubraja se i čuvanje skupa -čr- (npr. *čr̄v*, *učrvljāt*) zabilježeno među katolicima u Baru i okolici te u većinski muslimanskim Tuđemilima (koji su nekoć bili katolički) i Mikulićima (Mikulići su nekoć bili pravoslavni; usp. Vujović 1969: 362). Da je riječ o arhaičnoj crti i hrvatskih i crnogorskih govora, pokazuje lik *črēvlja* zabilježen u

nedalekoj Crmnici.¹⁹ Apelativi *klijēcěr* ‘cvrčak’ i *râcest* ‘rajsko veselje’, prilog *ge* ‘gdje’ te pridjev *srěknji* ‘sretni’ svojstveni su, pak, crnogorskim govorima, apelativ *pětar* ‘potkrovlje’ zabilježen je u Boki kotorskoj i ostatku Crne Gore (ERHSJ III: 649), a *zâjc* isključivo u crnogorskome priobalju od Boke kotorske do Bara (RSKNJ 5: 736). Nazivi domaćih životinja *gurič* (ERHSJ I: 629) i *ôpca* ‘ovca’ (ERHSJ III: 579) zabilježeni su osim u Zupcima još na Kosovu, a *lâjno* u Istri (Arj V: 878). Dok je lik *râmo* ‘rame’ osim u zubačkome govoru obilno potvrđen u starijim hrvatskim književnim djelima i u hercegovačkim štokavskim govorima (ERHSJ III: 105), lik se *ôrlo* ‘orao’ ne navodi u temeljnoj dijalektološkoj literaturi.

4. Jezični slojevi u zubačkome leksiku

4.1. Supstratni romanski sloj²⁰

- nazivi uporabnih predmeta: *křblo* ‘bačva za hlađenje vode pri pečenju rakije’ (usp. *krba* < *CÖRVU), *lencûn* ‘plahta’ (< LINTEÖLU), *putijěra*²¹ ‘čaha’ (ERHSJ III: 86), *skrînja* ‘kovčeg’ (< SCRINIA), *žmûlj* (< MÖDIÖLU)
- nazivi oruđa: *dikěla* ‘vrsta poljodjelskoga oruđa’ (< *DICĚLLA), *kăča* ‘zidarska žlica, mistrija’ (< CATTIA)
- nazivi gospodarskih objekata: *bistijěrnja*²² ‘zdenac’ (< CISTERNA), *klăčina*²³ ‘vapnenica’ (< *CALCE + slav. -ina), *polăča* ‘pomoćna zgrada’ (< PALATIA), *strănj* ‘konoba’ (< *SUBTERRĀNNEU)
- ostali građevinski nazivi: *kumîn* ‘ognjište’ (usp. *komin* ‘ognjište’ < CAMĪNU), *pănjaga*²⁴ ‘otvor u zidu’ (< *PĀNĪCA), *stănbör* ‘zid oko kuće’ (usp. *stanborje*; ERHSJ III: 326)
- nazivi biljaka: *ăntiperka* (usp. *natiperka* ‘martelica’ < NŮCE PĚRSĪCA), *morăč* ‘mažurana’ (< *MARATHIU), *mrčěla*²⁵ ‘mrča’ (< *MYRTĪCĚLLA), *mûrva* (< MÖRA), *pîpun* ‘dinja’ (< PĚPÖNE),

¹⁹ Usmeno nam je priopćio Savo Marković, koji nas je upozorio i na povijesno ime *Črnnica* za današnju *Crmnicu*.

²⁰ Ako nije drukčije navedeno, etimologije se donose prema Ligorio 2014.

²¹ Skok (ERHSJ III: 89) apelativ drži dalmatoromanskim prežitkom grčkoga postanja. Izvan Zubaca prevladava lik *putijer*.

²² Apelativ je *bistijerna* s različitim inačicama potvrđen u govorima od Boke do Bara (Ligorio 2014: 112, 113).

²³ Apelativ *Petar Skok* (ERHSJ: II: 88) drži prežitkom balkanskoromanskoga latinizeta. Osim u Boki kotorskoj i Crnogorskome primorju potvrđen je u Hercegovini i Neretvanskoj krajini.

²⁴ U ostatku Crne Gore prevladava lik *panjega* (usp. Tešić 2016: 201).

²⁵ Toponim *Mrčele* zabilježen je u obližnjemu Šušanjju.

pràska (< PERSĪCA), *žũka*²⁶ ‘žukva’ (< JŪNCU)

- nazivi životinja: *kĩmak* ‘stjenica, uš’ (usp. lat. CĪMĪCE), *pũle* ‘mlado magare’ (< PŪLLU)
- nazivi vrsta obradivih zemljišta: *ćârma* ‘omeđene terasaste njive’ (< *TĚRMĪNE), *pěča* ‘njiva’ (< PETTIA)
- odrazi vjerskoga i kulturnoga nazivlja: *Märeč* (< MARTIU), *Rusãlje* ‘Duhovi’ (< *RŌSĀLIA)

4.2. Adstratni romanski sloj

- nazivi uporabnih predmeta: *baũl/baũn* ‘kovčeg, škrinja’ (usp. tal. *baule*; ERHSJ I: 123), *bokâr/bukâr* ‘bokal’ (ERHSJ II: 97), *damidžâna* ‘pletenka’ (usp. tal. *damigiana*; ERHSJ I: 378, 379), *gõma* ‘guma’ (< tal. *gomma*; ERHSJ I: 632), *kantinëla* ‘drvena letva’ (< tal. *cantinella*; ERHSJ II: 32), *kapelĩn* ‘ženska kapa’ (< tal. *cappellino*; ERHSJ II: 41), *kõla* ‘lijepak’ (< tal. *cõlla*; ERHSJ II: 122), *mastĩo/mastëlja* ‘veći kabao’ (< mlet. *ma-stello*; ERHSJ II: 384), *mĩća* ‘fitilj’ (< tal. *miccia*; ERHSJ: 419), *supijëra* ‘zdjela za juhu’ (usp. tal. *zuppiera*; ERHSJ III: 363)
- nazivi oruđa i gradiva: *cãpũn* ‘pijuk’ (< tal. *zappone*; ERHSJ III: 203), *ćemënto* ‘cement’ (< tal. *cemento*; ERHSJ II: 81), *lamarĩn* ‘lim’ (< mlet. *lamarin*; ERHSJ II: 265)
- nazivi građevinskih objekata: *kampanjëlo* ‘zvonik’ (usp. tal. *campanello*; ERHSJ II: 28), *lõndža* ‘sastajalište’ (ERHSJ II: 318)
- nazivi povezani s hranom i pićem: *beškõt* ‘dvopek, keks’ (< mlet. *bescoto*; ERHSJ II: 119), *bĩra* ‘pivo’ (< tal. *birra*; ERHSJ I: 155), *bõkun* ‘komadić, manji zalogaj’ (< mlet. *bocon*; ERHSJ I: 231)
- nazivi dijelova tijela: *bãfne* ‘zalisci’ (usp. mlet. *bafi*; JE I: 32)
- nazivi povezani s različitim ljudskim osobinama: *bastadũr* ‘sposobna, jaka osoba’ (usp. mlet. *bastar*; JE I: 47), *dešpëk* ‘prkos’ (JE I: 126), *gãljuf* ‘proždrljivac’ (< tal. *gagliofo*; ERHSJ I: 549), *vardaçĩna* ‘nestašna osoba’ (usp. mlet. *vardar* ‘gledati’ i *vardat* ‘premetati stvari, lupati, galamiti’; Tešić 2016: 80)
- nazivi odjevnih predmeta i njihovi dijelovi: *bustĩn* ‘prsluk’ (usp. tal. *busto* ‘prsa’; ERHSJ I: 244), *bu(d)žëta* ‘otvor za puceta’ (usp. mlet. *buso*; ERHSJ I: 247), *kapõt* ‘kaput’ (< tal. *capotto*; ERHSJ: 39), *kõtula* ‘(pod) suknja’ (< mlet. *cõtola*; ERHSJ II: 169)

²⁶ U Šušanju postoji obalni toponim Žukotrlica (usp. *žukotrlica* ‘mjesto na kojemu se trla žuka’; ERHSJ III: 664).

- nazivi biljaka: *armalîna* ‘marelica’ (usp. tal. *armellina*; ERHSJ I: 62), *fadžôla* ‘grah’ (< tal. *fagiolo*; ERHSJ I: 126), *kontrobân* ‘duhan’ (usp. *kotroban* ‘rezani duhan namijenjen krijumčarenju’ < tal. *contrabbando* ‘nezakonita trgovina; ERHSJ I: 106), *pamidôra* ‘rajčica’ (usp. tal. *pomidor*; ERHSJ II: 700)
- nazivi riba i pomorski nazivi: *màuna* ‘tegljenica’ (< mlet. *maona*; JE II: 188), *srdèla* ‘vrsta ribe’ (< mlet. *sardèla*; ERHSJ II: 318)
- odrazi kulturnoga leksika: *bàgaš* ‘mjera za težinu, 25 kg’ (usp. tal. *baga*; ERHSJ I: 89), *balòta* ‘kugla, boća’ (< mlet. *balota*; ERHSJ I: 98), *fòji* ‘novine’ (usp. tal. *foglio*; ERHSJ I: 523), *kufin* ‘međa, granica’ (< tal. *confine*; ERHSJ II: 139)
- nazivi povezani s poljodjelstvom, maslinarstvom i vinogradarstvom: *džârdin* ‘vrt’ (< tal. *giardino*; ERHSJ I: 396), *komunîca* ‘općinsko zemljište, zajednički posjed’ (usp. tal. *commune*; ERHSJ II: 136), *mûrga* ‘talog maslinova ulja’ (< mlet. *morga*; ERHSJ II: 486), *tênda* ‘odrina’ (< tal. *tenda*; ERHSJ III: 457)
- prilozi: *alamàka* ‘besplatno’ (tal. *a maca*; Lipovac-Radulović 1981: 7)
- glagoli: *arivât* ‘doći’ (< tal. *arrivare*; JE I: 23), *avizât* ‘shvatiti’ (< tal. *avvisare*; JE II: 29)

4.3. Adstratni albanski sloj²⁷

- *domâtija* ‘rajčica’ (alb. *domate*, *-tja*; ERHSJ I: 425), *kolombòc* ‘kukuruz’ (< alb. *kallambok*, *-i*; ERHSJ II: 127), *ljûnga* ‘čir’ (< alb. *lungë*, *-ja*), *nûno* (< alb. *nun* ‘kum’; ERHSJ II: 523), *portokâl* ‘naranča’ (< alb. *portokall*), *spêcija* ‘paprika’ (< alb. *spec*, *-i*), *têlj* ‘žica’ (< alb. *tel*, *-i* ‘kovinska žica’; ERHSJ III: 454), *tûrin* ‘njuška’ (< alb. *turi*, mn. *turinj*; ERHSJ III: 527)

4.4. Adstratni turski sloj²⁸

- nazivi uporabnih predmeta: *âlka* ‘prsten, obruč’ (< tur. *halka*), *bajrâk* ‘zastava’ (< tur. *bayrak*), *ćumûr* ‘ugljen’ (< tur. *kömür*), *ćânta* ‘kožnata torba’ (< tur. *çanta*), *kavanòz* ‘tegla’ (< tur. *kavanoz*), *legèn* ‘lavor’ (< tur. *leğen*), *masât* ‘kamen za oštrenje noža’ (< tur. *masat*), *mercèp* ‘crnilo, tinta’ (< tur. *mürekkep*), *peščîr* ‘ručnik’ (< tur. *peşkir*), *sân* ‘bakreni lonac’ (< tur. *sahan*), *učkûr* ‘gaćnik’ (< tur. *uçkur*), *zûmba* ‘probojac’ (< tur. *zumba* ‘probojac’)

²⁷ Albanske likove donosimo prema Zajmi i dr. 1982.

²⁸ Ako nije drukčije navedeno, etimologiju donosimo prema Škaljić 1966.

- građevinski nazivi: *ćènef* ‘nužnik’ (< tur. *kenef*), *kàldrma* ‘terasa’ (< tur. *kaldırım*), *pèndžer* ‘prozor’ (< tur. *pencere*), *pèrda* ‘drvena pregrada’ (< tur. *perde*), *tüč* ‘bronca’ (< tur. *tuç*)
- nazivi povezani s različitim ljudskim osobinama: *aràm* ‘proklet’ (< tur. *haram*), *bilmèž* ‘neznalica’ (usp. tur. *bilmezlik*), *kātül* ‘ubojica’ (< tur. *katil*), *püšt* ‘homoseksualac, ženskar’ (< tur. *puşt* ‘nitkov’)
- nazivi povezani s tjelesnim nedostacima: *čöp* ‘hrom’ (usp. tur. *çolpa* ‘hrom’)
- rodbinski nazivi: *ànuma* ‘supruga’ (< tur. *hanım*)
- nazivi zanimanja: *amäl* ‘nosač’ (< tur. *hamal*), *bakčovàn* ‘vrtlar’ (< tur. *bahçıvan*), *kasâp* ‘mesar’ (< tur. *kasap*)
- nazivi biljaka: *arpadžäk* ‘sitan luk za sadnju’ (< tur. *arpacık*)
- nazivi životinja: *ajvân* ‘životinja’ (< tur. *hayvan*), *bilbîl* ‘slavuj’ (< tur. *bülbül* ‘slavuj’), *bîž* ‘pas’, *bîža* ‘kuja’ (usp. tur. *büz* ‘koza’; ERHSJ I: 165), *džöra* ‘ženska svinja’ (usp. tur. *cevre* ‘mršav’; ERHSJ I: 475)
- apstraktne imenice: *bolük* ‘izobilje’ (< tur. *bolluk*), *duzèn* ‘veselje’ (< tur. *düzen*), *milèt* ‘narod’ (< tur. *millet*), *serbès* ‘sloboda’ (tur. *serbes*)
- ostali apelativi: *abèr* ‘vijest’ (< tur. *haber*), *angarija* ‘obveza’ (< tur. *angarya*)
- uzvici i prilozici: *ačkòlsum/aškòsum* ‘bravo’ (< tur. *aşkolsun*), *ajrlî* ‘sretno’ (< tur. *hayırlı*), *aljamèt* ‘veliko’ (< tur. *alamet*), *badîva* ‘badava’ (< tur. *bâd-i hava*; Matasović i dr. 2016: 36), *sabäjle* ‘rano’ (< tur. *sabahile*)
- glagoli: *alâliti* ‘oprostiti’ (usp. tur. *helâl*)

4.5. Ostali adstratni slojevi²⁹

- mađarski: *astâl* ‘stol’ (< mađ. *asztal*)
- njemački: *bajbök* ‘zatvor’ (usp. njem. *Bei Wache*), *bäjlag* ‘prilog, dodatak, zakrpa’ (< njem. *Beilage*), *befël* ‘vijest, zapovijed’ (< njem. *Befehl*), *bištük* ‘plinska svjetiljka’ (< njem. *Blechstück*), *špîglo* ‘zrcalo’ (< njem. *Spiegel*), *šüster* ‘obučar’ (< njem. *Schuster*)

4.6. Temeljni slavenski sloj³⁰

- nazivi uporabnih predmeta: *cklô* ‘staklo’ (< psl. **stьklo*), *kľīnac* ‘čavao’ (< psl. **k(ъ)linьcb*), *lužica/ožica* ‘žlica’ (< psl. **lъžica*)

²⁹ Hungarizme i germanizme navodimo prema HER-u.

³⁰ Ako nije drukčije navedeno, slavenske etimologije donosimo prema Matasović i dr. 2016 i 2021.

- građevinski nazivi: *kućarica* ‘pseća kućica’ (usp. psl. **kotja*), *pětar* ‘potkrovlje’ (usp. stsl. *pětro*; ERHSJ II: 649)
- nazivi oruđa: *jemiš* ‘lemeš’ (usp. stsl. *lemešb*), *kōtac* ‘pleteno spremište za žito’ (< psl. **kotьcb*), *kōtar* ‘pletena košara za natovariti magarca’, *krivāča* ‘dvostruka igla’ (usp. psl. **krivьb*), *ōstroga* ‘kolac za podupiranje povrća’ (< psl. **ostrōnga*), *rijēz* ‘oštrica’ (< psl. **rězьb*)
- nazivi za dijelove tijela: *rāmo* ‘rame’ (usp. stsl. *ramo*), *rīla* ‘usne’ (usp. psl. **rydlo*/**rylo*)
- nazivi povezani s različitim ljudskim osobinama: *banica* ‘moćna žena’ (usp. *ban*), *bīkōnja* ‘krupan, snažan muškarac’ (usp. psl. **bykьb*), *jamogūz* ‘proždrljivac’ (< *jama* + *guz*), *lupēž* ‘lopov’ (< psl. **lupežьb*), *zvīkna* ‘nepredvidljiva žena’ (usp. ERHSJ III: 668)
- nazivi povezani s hranom: *bēdrica*³¹ ‘pršut’ (usp. psl. **bedro*, **bedra*), *jūva* ‘juha’ (< psl. **juxa*), *krūk* ‘kruh’ (< psl. **kruxьb*), *žmīre* ‘čvarci’ (usp. ERHSJ III: 684)
- nazivi odjevnih predmeta i njihovih dijelova te obuće: *crēvlja* ‘cipela’ (< psl. **červьjb*), *klobūk* ‘šešir’ (< psl. **klobukьb*), *rēmnik* ‘remen’ (usp. psl. **remьb*), *špāg* ‘džep’ (< psl. **čьpagьb*)
- nazivi biljaka: *dubrāva* ‘hrastova šuma’ (< psl. **dōbraval*/**dōbrova*), *mēzgra* ‘mezga, bjeljika, tkivo između kore i srži drveta’ (usp. ERHSJ II: 418), *smrījoka*³² ‘smreka’
- nazivi životinja: *bababūba* ‘bogomoljka’ (< *baba* + *buba*), *badēlj* ‘obad’ (usp. ERHSJ I: 192), *gurīc* ‘prase’ (usp. *gure*; ERHSJ I: 629), *klijēcēr* ‘cvrčak’ (usp. Stojović 2011: 329), *krāp* ‘šaran’ (< psl. **korьbьb*), *lājno* ‘kravljica izmet’ (usp. ERHSJ II: 262), *lēturica* ‘leptirica’ (usp. ERHSJ II: 289), *mraica* ‘mrav’ (usp. ERHSJ II: 462), *ōpca* ‘ovca’ (< psl. **ovьca*; usp. ERHSJ III: 579), *ōrlo* ‘orao’ (< psl. **orьlbьb*), *to(v)ār* ‘magarac’ (< psl. **tovarьb*), *zājc* ‘zec’ (< psl. **zajęcьb*), *žāba gubaica* ‘žaba krastača’ (< *žaba* + *guba*)
- nazivi povezani s ribolovom: *grīvnja* ‘nanizane suhe ribe’ (< psl. **grivьna*)
- nazivi povezani sa stočarstvom: *obōr* ‘dvorište za stoku’ (< psl. **obvorьb*), *trnīca* ‘ostava za sijeno’ (usp. ERHSJ III: 505), *zabio*³³ ‘imanje za pašu’
- apstraktne imenice: *brijēme* ‘vrijeme’ (usp. psl. **vertmęb*), *laga* ‘laž’ (usp. psl. **lgati*), *pomēt* ‘hladnoća’ (usp. ERHSJ II: 411)
- učene riječi: *břzōjav* (< *brz* + *javiti*)

³¹ U Zupcima je zabilježen i apelativ *būdnik* ‘puding’.

³² Usp. apelativ *smiorka* u Hrvatskome primorju (ERHSJ III: 395).

³³ U Arj (XXI: 699) je zabilježen apelativ *zabjel* ‘omedena šuma’.

- metaforički ekspresivni izrazi: *bàbina rùpa* ‘udubljenje na potiljku’, *kamigòr* ‘vrelina’ (< *kam* + *gorjeti*), *râčest* ‘pokoj’ (< *raj* + *čestit*; ERHSJ III: 93), *početina* ‘mokraća’ (usp. ERHSJ I: 288, 289), *pustoprdina* ‘neobradivo zemljište’ (< *pust* + *prdjeti*), *vràgoⁱ se žène* ‘nevrijeme’, *zdravo glàva* ‘sućut’
- glagoli: *brivàti* ‘brijati’ (< psl. **briti*), *cklàti* ‘sjajiti’ (usp. psl. **stòklo*), *iskàti* ‘tražiti’ (< psl. **jòskati*), *izljèsti* ‘izići’ (usp. ERHSJ II: 278), *mučàt* ‘šutjeti’ (< psl. **mòlčati*), *nasočiti* ‘uputiti’ i *prosočiti* ‘prokazati, uhoditi’ (usp. ERHSJ II: 302), *obidovati* ‘ručati’ (usp. psl. **obèdò*), *počkàti* ‘pomokriti’ (usp. ERHSJ I: 288, 289), *ràniti* ‘čuvati, spremiti’ (< psl. **xoriniti*), *slimiti* ‘spustiti, skinuti’ (usp. ERHSJ III: 778), *soràt* ‘uzorati’ (< *s* + *orati*), *zajmìti* ‘potjerati stoku’ (< *za* + **jèti*); *grèdem* ‘hodam’ (< psl. **grèdmò*), *ijem* ‘jedem’ (< psl. **ètmò*), *vijem* ‘znam’ (usp. ERHSJ III: 575); *sùjmat* ‘sumnjam’ (< psl. **sòtmànèti*)
- pridjevi: *cijèno* ‘jeftino’ (usp. ERHSJ II: 498), *sijèr* ‘siv’ (< psl. **sèrvò*), *sreknji* ‘sretan’ (< psl. **srètmò*), *trùdan* ‘umoran’ (usp. psl. **trudò*)
- prilozi: *ičèra* ‘jučer’ (usp. psl. **vòčera*), *itro³⁴* ‘jutro’ (< psl. **utro*), *ònomlànì* ‘preklani’ (usp. ERHSJ II: 267), *tamonizdo* ‘nizbrdo’, *vètko* ‘staro’ (usp. *vetah* ‘star’; ERHSJ III: 582), *zòreno* ‘zrelo’ (usp. psl. **zbrèti*)

5. Onomastička građa

U mjesnome je leksiku ušćuvan i dio vrijedne onomastičke građe. Tako su ušćuvani hidronimijski apelativi *bùol* ‘rupa u tlu za odvod vode’ (usp. *b(uv)ol* < *vallicum* ‘opkop’; ERHSJ I: 185), *sàrandža* ‘zdenac’ (usp. alb. *sarandxë*; Arj XIV: 496), *tòčilo* ‘mali vodopad’ i *vrèlo³⁵* ‘izvor’. Na sastav i kakvoću tla upućuju apelativi *trlezina* ‘neplodno zemljište’ i *zìpa* ‘velik kamen’. Zabilježili smo ujedno etnonime *Gabèlj* ‘Rom’ i *Mađùp* za Rome te *Jaudìja* i *Žudìo* za Židove, a u uporabi je i ktetik *ìnglečki* ‘engleski’.

6. Zaključak

U ovome se radu obrađuje leksik govora sela Zupci kod Bara u Crnoj Gori, koji pripada zetsko-južnosandžačkomu dijalektu štokavskoga govora. Na naglasnoj se razini od ostatka štokavskih govora u Crnoj Gori izdvaja (poput bokelj-skih i ostalih barskih govora) djelomičnim gubljenjem nenaglašenih dužina. Na

³⁴ Apelativ je potvrđen u Riječkoj nahiji, u središnjemu dijelu Crne Gore (RSKNJ 8: 431).

³⁵ Vrelo je na barskome području, slično kao u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini te Boki kotorskoj, temeljni apelativ kojim se označuje mjesto na kojemu izbija voda (usp. Brozović Rončević 1997: 8, 9; Vidović 2019: 104). Glagolom se *gnjždi* opisuje voda koja izvire.

fonološkoj razini mjesni se govor ističe djelomičnim očuvanjem poluglasa te nekim arhaičnim značajkama (npr. čuvanje skupa *-čr-* u nekim primjerima), a na morfološkoj tvorbi futura II. od svršenoga prezenta glagola *biti* i infinitiva (npr. *àko bùdēm/bùden odīt*), inače raširenom u južnočakavskim i jugozapadnim štokavskim govorima.

Mjesni je leksik vrlo raznolik, što je posljedicom burne mjesne povijesti zbog koje su u mjesni govor ulazili raznojezični elementi s jedne strane, a s druge su strane zbog izdvojenosti Zubaca i visokoga udjela starosjedilačkoga stanovništva u mjesnome govoru ušćuvani mnogobrojni arhaizmi. U zubačkome smo govoru zabilježili tridesetak dalmatoromanizama, uglavnom svojstvenih južnojadranskom području od Korčule do Bara, ali i neke svojstvene isključivo užemu barskom području (npr. *ćârma*). Od adstratnih su slojeva očekivano najzastupljeniji turski i mletački. Od apelativa koji pripadaju turskomu sloju zbog semantičkoga razvoja izdvajamo građevinski naziv *kàldrma*, kojim se označuje terasu, a iz mletačkoga sloja ističemo apelativ *tênda*, kojim se označuje odrina. U zubačkome su govoru ušćuvani i mnogi slavenski arhaizmi (npr. *crëv(l)ja* ‘cipela’, *dubràva* ‘hrastova šuma’, *vìjem* ‘znam’ i *větko* ‘staro’), neke riječi svojstvene crnogorskim govorima (npr. prilog *gě* ‘gdje’ ili apelativ *klijēcër* ‘cvrčak’), ali i apelativi svojstveni hrvatskim govorima u crnogorskome priobalju (npr. *jûva* ‘juha’ i *krùk* ‘kruh’). Zubački govor ujedno obiluje metaforičkim i ekspresivnim izrazima kao što su *kamigòr* ‘vrućina’, *pustopřdina* ‘neobrađivo zemljište’, *vràgoi se žëne* ‘nevrijeme’ i slično.

Ovim se radom pokazuje kako se osim po arhaičnosti na fonološkoj razini, uočenoj još koncem XIX. stoljeća, zubački govor odlikuje bogatstvom i raznolikošću leksika, istodobnim odrazima jezične starine i ekspresivnim izrazima te kako, kao zasad najistočniji barem djelomično obrađeni hrvatski dijalektološki punkt na istočnoj jadranskoj obali, zavređuje daljnja dijalektološka istraživanja.

Literatura

- Arj = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. 1880. – 1976. Zagreb: JAZU.
- Bošković, Đurđe. 1962. *Stari Bar*. Beograd: Savezni institut za zaštitu spomenika kulture.
- Broz, Ivan. 1893. Zamjena poluglasnima u govoru barskome. *Nastavni vjesnik*, 1, Zagreb, 64–68.
- Brozović Rončević, Dunja. 1997. Hidronimi s motivom vrelišta na povijesnome hrvatskom prostoru. *Folia onomastica Croatica*, 6, Zagreb, 7–40.
- Čirgić, Adnan. 2011. *Crnogorski jezik u prošlosti i sadašnjosti*. Podgorica: Institut za crnogorski jezik i književnost – Matica crnogorska.
- Čirgić, Adnan. 2013. Ivan Broz kao proučavalac crnogorskih govora. *Matica*, 54–55, Cetinje – Podgorica, 189–194.
- Čoralić, Lovorka. 2006. *Barani u Mlecima: povijest jedne hrvatske iseljeničke zajednice*. Zagreb: Hrvatsko građansko društvo Kotor, podružnica Bar – Dom i svijet.
- ERHSJ = Skok, Petar. 1971. – 1974. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, I – IV. Zagreb: JAZU.
- HER = Ur. Jojić, Ljiljana; Matasović, Ranko. 2002. *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Zagreb: Novi Liber.
- Ivović, Dejan J. 2013. Italijanizmi u govornom jeziku Bara i okolice. *Matica*, 54–55, Cetinje – Podgorica, 195–222.
- JE = Vinja, Vojmir. 1998. – 2016. *Jadranske etimologije: Jadranske dopune Skokovu etimologijskom rječniku*, I – IV. Zagreb: HAZU – Školska knjiga.
- Krivokapić, Miloš; Perošević, Nenad. 2016. Čuvanje i/ili gubljenje etnolingvističkog identiteta istarskih Crnogoraca. *Acta Histriae*, 24/3, Kopar, 463–490.
- Ligorio, Orsat. 2014. *Problem leksičke stratifikacije u adrijatistici*. Doktorski rad. Zadar: Sveučilište u Zadru.
- Lipovac Radulović, Vesna. 1981. *Romanizmi u Crnoj Gori, jugoistočni dio Boke kotorske*. Novi Sad: MBM-plas.
- Lisac, Josip. 2003. *Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Lončarić, Mijo. 1996. *Kajkavsko narječje*. Zagreb: Školska knjiga.
- Lukšić, Vladimir Vlado. 2019. *Rasuti đerdan spičanski – Miljevci i Zankovići*. Podgorica: vlastita naklada.
- Mandić, Dominik. 1972. *Crvena Hrvatska u svjetlu povijesnih izvora*. Rim: Ziral.
- Marković, Savo. 2006. *Studia Antibarensia*. Perast: Gospa od Škrpjela.
- Marković, Savo. 2014. *Stanovništvo srednjovjekovnog Bara*. Perast: Gospa od Škrpjela.

- Marvučić, Vladimir. 2007. Hrvati u Baru – „ostatci ostataka”, *Matica* 2, <https://www.matica.hr/hr/346/hrvati-u-baru-ostaci-ostataka-21024/> (pristupljeno 17. veljače 2022.)
- Matasović, Ranko; Pronk, Tijmen; Ivšić Majić, Dubravka; Brozović Rončević, Dunja. 2016. *Etimološki rječnik hrvatskoga jezika. 1. svezak. A – Nj.* Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Matasović, Ranko; Ivšić Majić, Dubravka; Pronk, Tijmen. 2021. *Etimološki rječnik hrvatskoga jezika. 2. svezak. O – Ž.* Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Menac-Mihalić, Mira. 1989. Glagolski oblici u čakavskom narječju i u hrvatskom književnom jeziku. *Filologija*, 17, Zagreb, 81–109.
- Mrduljaš, Saša. 2021. Broj Hrvata u Crnoj Gori prema popisima stanovništva 1948. – 2011. *Migracijske i etničke teme*, 37/1, Zagreb, 73–102.
- Muljačić, Žarko. 1985. – 1990. Sul dalmatico meridionale (o labeatico). *Rivista de dell'Istituto di Studi Abruzzesi*, XXIII–XXVIII, Abruzzo, 369–386.
- Okuka, Miloš. 2008. *Srpski dijalekti*. Zagreb: Srpsko kulturno društvo „Prosvjeta”.
- Pešikan, Mitar. 1989. O granici srpskih i arbanaskih govora u XV veku. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 8, Zagreb, 109–113.
- Petrović, Dragoljub. 1981. Radovići. *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatsko-srpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*. Posebna izdanja, knjiga 55. Ur. Pavle Ivić. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 523–527.
- Podaci na nivou naselja: Stanovništvo prema vjeroispovijesti po naseljima (Tabela N3)*. 2011. Uprava za statistiku Crne Gore. <https://www.monstat.org/cg/page.php?id=536&pageid=148> (pristupljeno 5. siječnja 2022.).
- RSKNJ = *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog govora*, I – XIX. 1959. – 2014. Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik.
- Stojović, Borislav. 2011. Narodni govori u Baru – starobarski, zubački i šušanj-ski govori. *Lingua Montenegrina*, 4/7, Podgorica, 323–334.
- Šimunović, Petar. 2005. *Toponimija hrvatskoga jadranskog prostora*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Škaljić, Abdulah. 1966. *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: Svjetlost.
- Tešić, Ana Ž. 2016. *Romanizmi u narodnim govorima Stare Crne Gore i Brda*. Doktorski rad. Beograd: Univerzitet u Beogradu.
- Vidović, Domagoj. 2009. Utjecaj migracija na novoštokavske ijekavske govore u Neretvanskoj krajini i Donjoj Hercegovini. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 15, Zagreb, 283–304.
- Vidović, Domagoj. 2014. *Zažapska onomastika*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

- Vidović, Domagoj. 2019. Pogled u toponimiju Kotorskoga zaljeva. *Studia lexicographica*, 13/24, Zagreb, 97–122.
- Vujović, Luka. 1969. Mrkovički dijalekt. *Srpski dijalektološki zbornik*, 19, Beograd, 73–398.
- Zajmi, Abdulah; Bardhi, Medhi; Drini, Sulejman; Mulaku, Latif; Luboteni, Gani; Imami, Sitki. 1982. *Fjalor shqip-serbokroatisht*. Priština: Albanološki institut u Prištini.

Vocabulary of the local dialect of Zupci

Summary

This paper discusses the vocabulary of the local dialect of the village Zupci near Bar in Montenegro. This local dialect belongs to the Zeta–South Sandžak dialect of the Štokavian dialect group. Its vocabulary is very stratified, which is partly due to complex historical circumstances. The preservation of Slavic archaisms can be explained by the isolation of the settlement and a high percentage of indigenous inhabitants. About thirty Dalmatian-Romance language elements and Slavic archaisms have been recorded (e.g., *crèv(l)ja* ‘shoe’, *dubràva* ‘oak forest’, *vìjem* ‘I know’ and *vètko* ‘old’). Of the adstrata the Turkish is the most common.

Ključne riječi: zubački govor, južnosandžački dijalekt, dalmatoromanizmi, arhaizmi

Keywords: local dialect of Zupci, Zeta–South Sandžak dialect, Dalmatian-Romance language elements, archaisms

